

УДК 327.2 : 327.8

БОЛІВІЯ В ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ігор Плевако

*Національний університет «Острозька академія»,
вул. Семінарська 2, м. Острог, Україна, 35800, тел. (03654) 308-32,
e-mail: pihor@hotmail.com*

Розглянуто роль і місце Болівії у геополітичних концепціях другої половини ХХ століття таких країн Латинської Америки, як Аргентина, Бразилія, Болівія, Чилі та Перу. Проаналізовано ідеї Маріо Травассоса, Лісіаса Родрігеса, Голбері до Коуту е Сільви, Карлоса де Мейра Матоса, Аліпіо Валенсіо Веги, Луїса Мейри, Хорхе Ескобарі Кусіканкві, Едгардо Меркадо Харріна, Ніколаса Босковіча.

Ключові слова: Латинська Америка в біполярний період, геополітичні погляди країн Латинської Америки, латиноамериканські зовнішньополітичні концепції.

Вивчення політико-правової, історичної та міжнародницької проблематики Латиноамериканського регіону набуває актуальності. У поле зору українських дослідників потрапили не лише глобальні інтеграційні процеси, а й зовнішня політика окремих країн, які мають давню політичну історію і прагнуть визнання на міжнародній арені. Продовжуючи дослідження автора, не можна обійти увагою Республіку Болівію, яка, відчуваючи на собі постійний тиск з боку міжнародних акторів, намагалася не лише утримати свою незалежність, а й утвердитись на зовнішньополітичному олімпі.

Відомо, що серед небагатьох південноамериканських країн, що відчували на собі значні впливи сусідів, саме Болівію можна вважати об'єктом експансіонізму латиноамериканських держав. Саме Болівія, маючи на початку своєї незалежності у першій третині ХІХ ст. територію близько 2,5 млн км², сьогодні володіє лише 1,1 млн км². У зарубіжній літературі стосовно Болівії часто згадують термін «полонізація» чи «балканізація», що означає процес відділення від її території значних частин [10, с. 222]. Вітчизняна наукова література, за незначними винятками, обійшла увагою основні причини цього явища і його політичні наслідки. Проте сьогодні, в умовах формування інших геополітичних реалій, у процесі формування нових гравців на політичній карті Південної Америки вивчення причин протистояння та, навпаки, зближення латиноамериканських держав привертає увагу дослідників.

Російський науковець Борис Мартинов в одній зі своїх праць справедливо зауважив, що сьогодні простежуємо слабку ознайомленість із працями латиноамериканських геополітиків, що спричинено віддаленістю регіону. Кількість відповідних публікацій українських, російських і білоруських фахівців на цю тему незначна [3, с. 31]. Натомість польським дослідникам ця

проблематика стала ближчою у зв'язку із залученням джерел і літератури, що зберігаються у бібліотеках Австрії, Німеччини, Франції, Великобританії та ін. Наприклад, глибоко дослідити цю проблематику вдалось таким польським науковцям, як Марцін Гавріцький [10], Катажина Дембіч [7], Веслав Добжицький [9] та ін. Природним є те, що такі представники американської наукової школи, як Філіп Келлі [11], Кеннет Лунгрен [12], активно вивчали генезу латиноамериканської геополітичної думки. Ця проблематика цікавила й латиноамериканських дослідників, зокрема таких, як Карла Діас та Паула Брага [8], Вівіан Тріас [20], Луїс Мейра [13] та ін. До вивчення цієї тематики приєдналася й російська дослідниця Людмила Дьякова [1], а в контексті порівняння бразильської та аргентинської геополітичної думки – і автор цієї розвідки [4].

Водночас в умовах розвитку науки і появи в обігу нових джерел та праць латиноамериканських геополітиків і практиків – Маріо Травассоса, Лісіаса Родрігеса, Голбері до Коуту е Сільви, Карлоса де Мейра Матоса, Аліпіо Валенсіо Веги, Луїса Мейри, Ексобарі Лусіканкуві, Едгардо Меркадо Харріна та інших – виникла об'єктивна необхідність, що стала метою цієї розвідки: поглибити геополітичну науку матеріалом, що допоможе більшою мірою охарактеризувати «віддалений» Латиноамериканський континент загалом та зокрема, краще пізнати Республіку Болівію.

Досліджуючи цю тематику, згаданий вище вчений Марцін Гавріцький процитував іспанського геополітика Карлоса Бадья Малагріда (1890–1937), який у своїй праці, опублікованій 1946 р., переконував, що територія Болівії пов'язувала дві важливі території: регіон річки Амазонки з Ла-Платою та Андські терени. Отож, на думку іспанця, у зв'язку із «привілейованим географічним положенням» Болівії було призначено відігравати провідну роль у Латинській Америці. На думку Малагріди, з огляду на болівійську політичну слабкість і відсутність територіальної єдності, це стало для неї «географічним абсурдом». З таким підходом рішуче не погодився видатний болівійський геополітик, професор конституційного права Аліпіо Валенсіо Вега (1908–1984). Він вважав, що адаптація права на існування держави на підставі її територіальних зв'язків скеровує до абсурдності і географічного фаталізму. Виходячи з цього, писав Аліпіо Валенсіо Вега, Перу мала б розколотися на дві частини, а Бразилія – на три [10, с. 176].

Аліпіо Валенсіо Вега вважав, що Болівія була поділена на окремі частини. Крім географічних перешкод, що унеможлилювали інтеграцію держави, існували й етнороз'єднравчі чинники, наприклад, расовий поділ. Ці причини стали головною перешкодою у формуванні єдиного болівійського народу і суспільно-політичного та економічного розвитку його держави. Відсутність ототожнення і сприйняття себе спільнотою унеможлилювала географічну інтеграцію держави. Болівія переживала локальний сепаратизм: низинне Орієнте заселене гірськими мешканцями, що орієнтуються на Європу чи Бразилію; населення південної частини зорієнтоване на Аргентину; мешканці східних

низин не мали жодної орієнтації, хоча впливовим тут був північний і східний напрям активності Бразилії. Ще одним важливим роз'єднувачим чинником стало те, що територія Болівії знаходилася у сфері територіальних претензій сусідніх країн. За умови територіальної стабільності держав мав би місце малоімовірний факт: сепаратистський рух з Орієнте міг би розвинутися на чолі з амбітними мешканцями Санта-Крус-де-ла-Сьєрра [10, с. 176].

Небезпідставно теоретик бразильської геополітичної думки Лісіас Родрігіс розглядав Болівію як політично важливу територію. Розвинувши концепцію «південноамериканських територій», Болівію він охарактеризував як таку, яка також мала стратегічне геополітичне положення, де щоразу могло дійти до збройного конфлікту [17, с. 65–66]. Водночас Родрігіс лобював політику доброго сусідства і переконував свій уряд звернути увагу на виняткове значення Атлантики для утвердження геополітичних задумів Бразилії [10, с. 121].

Варто згадати авторитетного і впливового бразильського геополітика, генерала Голбері до Коуто е Сільва (1911–1987), який належав до військової еліти Бразилії і протягом 1964–1981 рр. був радником у трьох президентів. Голбері е Сільва у контексті позиціонування Бразилії гегемоном у Латинській Америці [8, с. 499] умовно поділив весь континент на 7 територій, на які Бразилія мала значний вплив. Оскільки Бразилія була географічно присутня в усіх геополітичних регіонах, що виокремив дослідник, то він обґрунтовував легітимність її ключової ролі у регіоні і рекомендував встановити домінування над Болівією, аби вповні контролювати континентальний хартленд [5, с. 88–89].

У дослідженнях бразильського генерала де Мейра Матоса (1913–2007) Болівію недооцінювали як стратегічну територію, хоча вона й займала частину стратегічного гірського проходу, який пов'язував Бразилію з Тихим океаном. Однак дослідник був певен, що із розвитком Бразилії матимуть змогу розвиватися й інші держави континенту, які межували з його країною [12, с. 27–29].

Виходячи із вищесказаного, не випадковим є переконання Аліпіо Валенсіо Веги, що головними двома причинами територіальних претензій до Болівії стали наявність природних ресурсів і незначна кількість населення на цих територіях, що унеможливило військовий та економічний захист територій. Саме тому Аліпіо Валенсіо Вега дійшов висновку, що усі війни і конфлікти сусідніх країн проти Болівії мали економічне підґрунтя.

Території, зайняті Аргентиною, що знаходилися між річками Пількомайо і Бермехо й утворювали Центральний Чако, не були населені ані болівійцями, ані аргентинцями та водночас містили у собі багату флору і фауну. Значні території (150 тис. км²) зайняла Бразилія 1867 р. за умовами договору в Аякучо. За умовами трактату з Петрополіс від 17 листопада 1903 р., Болівія знову «віддала» 340 тис. км² Бразилії, отримавши натомість доступ до р. Мадейра. Війна з Перу, що закінчилась 1909 р. Аргентинським арбітражем, позбавила Болівію територій площею у 250 тис. км². У результаті втрати частини тихоокеанського узбережжя Болівія була позбавлена значних запасів каучуку та селітри на користь Чилі.

Крім того, ці території цікавили європейських і американських інвесторів [10, с. 117, 221–222].

Результатом воєн стала дезінтеграція Болівії та неможливість її розвиватися як економічно, так і політично. Зрозумілим стає те, що саме знелюднення болівійських територій стало причиною посилення впливу тут сусідніх країн. Цікавою видається позиція традиційних чилійських істориків, які, мотивуючи втрату Болівією значних територій протягом ХХ ст., переконують, що Болівія їх втратила у зв'язку із бездарністю своїх політиків і воєначальників. Окрім того, сучасний чилійський геополітик і дипломат Луїс Мейра наголосив, що «Болівія – єдина латиноамериканська країна, яка віддавала свої території усім своїм сусідам» [13, с. 74].

Аліпіо Валенсіо Вега вважав, що прикордонні території повинні стати життєвим простором для усієї країни. Природні ресурси необхідно передавати (продавати) промисловим країнам. Вони водночас повинні слугувати елементом творення власної промисловості, пов'язаної із сільським господарством. Це дало б змогу переселити мільйони людей на відповідні терени і, відповідно, «створити» не лише болівійський народ, а й забезпечити оборону та незалежність територій. Порівняно з іншими латиноамериканськими країнами, саме Болівія має найбільше незаселених прикордонних площ. Єдиним ключем до забезпечення цих теренів є їхнє «здобуття» самими болівійцями. Необхідною стала б побудова комунікаційної мережі, що давала б змогу посилити колонізацію ключових регіонів. Важливо пришвидшити індустріалізацію, модернізувати виробництво сільськогосподарської продукції, а також випуск військово-оборонної техніки, щоб у такий спосіб показати сусідам, де починається болівійська територія [10, с. 178].

Аліпіо Валенсіо Вега вважав, що Болівія не приречена на географічний фаталізм, а її попередні тимчасові нещастя пов'язані не лише з впливом зовнішніх сил, а й частково з власними помилками.

Марцін Гаврицький нас переконує, що із цією тезою погоджувався інший болівійський дослідник – Маріано Баптіста Гумуціо (1933 р. н.), який вважав, що охорона болівійської суверенності повинна опиратися на колонізацію прикордонних регіонів, реалізацію нейтральної і неагресивної зовнішньої політики, інтеграцію із сусідніми державами, обмеження доступу транснаціональних корпорацій до корисних копалин і пошук такої позиції, яка давала б змогу гармонізувати господарську інтеграцію [10, с. 178].

Однак протилежної думки щодо можливостей Болівії притримувались геополітики інших латиноамериканських країн. Наприклад, бразильський генерал Маріо Травассос (1891–1973) високо оцінював геополітичні можливості Болівії у контексті посилення «аргентинського експансіонізму». На його думку, комунікаційна залежність Болівії від Аргентини в регіоні Ла-Плати була загрозою для Бразилії, оскільки потенційний аргентинсько-болівійський союз сприяв би виходу Аргентини до Тихого океану через чилійські або ж перуанські порти [20, с. 117–118]. Водночас він розглядав Болівію як союзника і

зовнішньополітичного партнера. Травассос увів до наукового обігу термін «магічний трикутник», яким позначав територію Центральної Болівії, щоб підкреслити її важливе геополітичне значення [8, с. 496]. Завданням бразильської влади було пов'язати Болівію з бразильськими морськими портами в Атлантичному океані шляхом створення умов для навігації у середині континенту, тим самим унеможлививши союз Болівії з будь-якою з іспаномовних країн, що оточували Бразилію [19, с. 120].

Не можна обійти увагою ідеї аргентинського дослідника Ніколаса Босковіча, що вважав Болівію країною, з якою можлива співпраця Аргентини у сфері реалізації енергетичних і комунікаційних, а, отже, й геополітичних планів, інструментом яких були річки Бермехо, Парана і Парагвай. Саме р. Бермехо могла стати запорукою кооперації з Болівією і Парагваєм і, водночас, захистом від бразильського експансіонізму [10, с. 144]. Водночас необхідно пам'ятати, що, Аргентина, скориставшись 1897 р. слабкістю Болівії, зайняла болівійські терени загальною площею у 170 тис. км² [9, с. 41–51].

Болівійський дослідник Ескобарі Кусіканкві (1919–2000) переконував, що Болівії було нав'язано «середземноморськість». Порівнюючи Болівію з європейськими державами, що також не мають виходу до моря, Кусіканкві говорив, що вони мають річкові шляхи, а Болівія, за історико-географічними обставинами, тяжіє лише до Тихого океану, від якого вона просто несправедливо затиснута у серце Південноамериканського континенту [1; 6, с. 227].

Цікаво, з геополітичної точки зору, було охарактеризовано Болівію і чилійськими науковцями. Головним принципом зовнішньої політики Чилі ХХ ст. було поважати право, а обов'язком – дотримуватися підписаних раніше угод, передусім тих, які окреслювали кордони. Отже, задоволення радикальних вимог Болівії означало поступитися власною територією, що було абсолютно неприйнятним для чилійського уряду. Крім того, чилійська дипломатія підкреслювала, що вона готова до дружніх відносин із Болівією за умови повного визнання умов договору 1904 р. Хотілося б пригадати, що протягом спільного існування з Болівією Чилі, в умовах Тихоокеанської війни 1879 р., також приєднали до своєї території значні болівійські терени [2]. Тоді Болівія втратила 120 тис. км² території, чим назавжди була позбавлена виходу до Тихого океану [10, с. 222; 18, с. 91–93].

Зазначимо, що в умовах дефіциту водних ресурсів і природного газу чилійська сторона пом'якшувала свої вимоги щодо Болівії. Наприклад, на початку 50-х років ХХ ст. чилійський президент Г. Гонсалес Відела у конфіденційній обіцянці фінансової підтримки Президента США Г. Трумена запропонував ідею «Морського коридору», отримавши натомість право користуватися водними ресурсами озера Тітікака. Однак як тільки ця інформація дійшла до преси, план цілковито зазнав невдачі, а відносини між латиноамериканськими сусідами цього разу лише загострилися. Через десять років, на початку 60-х років ХХ ст., чилійці знову зацікавилися водними

ресурсами Болівії. Справа тоді полягала у тому, що чилійці намагалися відшукати спосіб зрошення своїх сільськогосподарських угідь за рахунок болівійської річки Лауки. Запроектвані канали мали забирати до 50 % водних ресурсів річок, що своїм наслідком мало б екологічну катастрофу для Болівії. Чилійська сторона, незважаючи на протест Болівії на початку 1960 р., розпочала будівництво. Болівія змушена була звернутись із заявою до *Організації американських держав* (ОАД) про замах на свою національну безпеку і закликала кваліфікувати дії чилійської сторони як акт військової агресії. ОАД запропонувала врегулювати чилійсько-болівійські відносини у двосторонньому порядку. В результаті 1962 р. дипломатичні відносини між країнами було розірвано на 13 років. Протягом 1975–1978 рр., внаслідок підписання угоди між Уго Бансером і Аугусто Піночетом, дипломатичні відносини було відновлено, що у літературі названо «Обіймами у Чараньї». Однак сьогодні ситуацію остаточно не вирішено [1].

Відомий перуанський політичний і військовий діяч Едгардо Меркадо Харрін, який протягом 1968–1975 рр. був прем'єр-міністром, міністром закордонних справ, а також міністром оборони, наголошував, що конфлікт Болівії із Чилі за територію і ресурси мав важливе значення для Болівії, оскільки перетворив її у «середземну країну» (без виходу до моря). Водночас він був прихильником МЕРКОСУР і співпраці країн басейну Амазонки, Андських країн регіону, виступав проти прикордонних конфліктів і підтримував ідею будови морського порту для Болівії [10, с. 181; 14, с. 27–30]. Ставши засновником перуанського Інституту геополітики і геостратегії та теоретиком геополітичних проблем регіону загалом, генерал Харрін переконував, що Болівія ніколи не відмовиться від бажання отримати вихід до Тихого океану, а Чилі, у свою чергу, захищатиме власні інтереси. Це може стати джерелом міжнародної напруги у Південній Америці [1; 15, с. 122].

Отже, вкотре наголосимо на важливому місці Болівії в геополітичній думці країн Південної Америки. У другій половині ХХ століття Аргентиною, Бразилією, Чилі та іншими державами Південноамериканського континенту прокотилася хвиля військових режимів, які спричинили бурхливий розвиток подекуди загарбницьких концепцій щодо Болівії. Природно, що остання, володіючи значною територією і великими ресурсами, не випадково потрапила у число об'єктів міжнародних відносин. Водночас ідеологи болівійської геополітичної думки віднаходили нові підходи та обґрунтування державної самобутності, чим довели якісну позицію Болівії на латиноамериканській міжнародній арені. Для сусідів це стало вагомим аргументом розбудувати шляхи порозуміння і співпраці і, як наслідок, формувати нові спільні геополітичні плани інтеграції, про що йтиме мова у наших подальших розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дьякова Л. В. Взрывоопасный тихоокеанский треугольник (Боливия – Чили – Перу) / Л. В. Дьякова // О некоторых новых чертах современной латиноамериканской геополитики (аналитический доклад). – Режим доступа : <http://www.ilaran.ru/?n=689>.
2. Мартынов Б. «Реликтовые» и потенциальные конфликты в Латинской Америке / Б. Мартынов // Международные процессы. – 2006. – Т. 4. – № 2 (11). – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/eleventh/004.htm>.
3. Мартынов Б. Ф. Новая ситуация в регионе и возможности ее эволюции / Б. Ф. Мартынов // Латинская Америка. – 2006. – № 5. – С. 31–42.
4. Плевако І. Г. Розвиток геополітичної думки в Аргентині та Бразилії в умовах біполярності: порівняльна характеристика / І. Г. Плевако // Сучасна українська політика. – К. – 2012. – Вип. 26. – С. 57–65.
5. Couto e Silva do G. Geopolitica do Brasil / Golbery do Couto e Silva. – Rio de Janeiro, 1967. – 328 p.
6. Cusicanqui J. E. El derecho al mar / Jorhe Escobari Cusicanqui. – La Paz, 1979. – 287 p.
7. Dembicz K. CEPAL i latynoamerykańska myśl regionalna / Katarzyna Dembicz. – Warszawa, 2008. – 177 s.
8. Diaz C. Rivalidade entre Brasil e Argentina: construção de umacooperação pacífico-nuclear / Carla Maria da Silva Diaz, Paula Lou' Ane Matos Braga // Revista de Ciências Humanas. – Florianópolis, 2006. – № 40. – P. 491–508. – Accessed : <http://pt.scribd.com/doc/46612759/Brasil-e-Argentina-construcao-de-uma-cooperacao-pacifico-nuclear>.
9. Dobrzycki W. Stosunki międzynarodowe w Ameryce Łacińskiej. Historia i współczesność / Wiesław Dobrzycki. – Warszawa, 2000. – 486 s.
10. Gawrycki M. F. Geopolityka w myśli i praktyce politycznej Ameryki Łacińskiej / M. F. Gawrycki. – Warszawa, 2007. – 483 s.
11. Kelly P. The Geopolitics of Brazilian Expansion: A new Era of Pax Braziliana? / Philip L. Kelly // Texas journal of Political Studies. – 1987. – № 9. – P. 77–100.
12. Lundgren K. S. Brazil's national defense strategy: prospects for the twenty-first century / Kenneth S. Lundgren. – Monterey, 1993. – 112 p. – Accessed : <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA272429>.
13. Maira L. Dilemas internos y espacios internacionales en el gobierno de Evo Morales / Luis Maira. – Nueva Sociedad. – 2007. – N 209. – P. 74. – Accessed : http://www.nuso.org/upload/articulos/3430_1.pdf.
14. Mercado Jarrin E. Las nuevas relaciones internacionales y las fuerzas armadas sudamericanas / Jarrin E Mercado. – Lima, 1991. – 59 p.
15. Mercado Jarrin E. Un sistema de seguridad y defensa sudamericano / Jarrin E Mercado. – Lima, 1989. – 240 p.
16. Morales V. Bolivian foreign policy: the struggle for sovereignty / V. Morales // The dynamics of Latin American Foreign Policies: Challenges for the 1980. – Boulder, 1984.
17. Rodrigues L. Geopolitica do Brazil / Lysias Rodrigues. – Rio de Janeiro, 1952. – 140 p.
18. St John R. B. Chile, Peru and the treaty of 1929: the final settlement / Ronald Bruce St John // IBRU Boundary and Security Bulletin. – 2000. – P. 91–100. – Accessed : <https://www.dur.ac.uk/ibru/publicat...>
19. Travassos M. Proyeccion continental del Brasil / Mario Travassos. – Mexico, 1978. – Accessed : http://www.manuelugarte.org/modulos/biblioteca/t/travassos/proyeccion_continental.htm#top.
20. Trias V. Brasil – Argentina, clave de la integracion iberoamericana: Dependiente o Liberadora? / Vivian Trias // Nueva Sociedad. – № 45. – 1979. – P. 104–126. – Accessed : http://www.nuso.org/upload/articulos/658_1.pdf.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2012

Прийнята до друку 25.10.2012

BOLIVIA IN THE GEOPOLITICAL VIEWS OF LATIN AMERICAN COUNTRIES IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Ihor Plevako

*«Ostroh Academy» National University,
2, Seminarska Str., Ostroh, Ukraine, 35800, tel. (03654) 308-32,
e-mail: pihor@hotmail.com*

In the article the author discusses the role and place of Bolivia in the Latin American geopolitical thoughts of the second half of the XX century in Argentina, Bolivia, Chile and Peru. He analyses approaches of Mario Travassos, Lysias Rodrigues, Golberi do Couto e Silva, Carlos de Meira Matos, Nicolás Boscovich, Jorhe Escobari Cusicanqui, Mercado Jarrin Edgardo, and Alipio Vega.

Key words: Latin America in the post-bipolar period, geopolitical views in Latin America, foreign policies of Latin American countries.

БОЛИВИЯ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ СТРАН ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

Игорь Плевако

*Национальный университет «Острожская Академия»,
ул. Семинарская 2, г. Острог, Украина, 35800, тел. (03654) 308-32,
e-mail: pihor@hotmail.com*

Рассмотрено роль и место Боливии в геополитических концепциях второй половины XX века таких стран Латинской Америки, как Аргентина, Бразилия, Боливия, Чили и Перу. Проанализированы идеи Марио Травассоса, Лисиаса Родригеса, Голбери до Коуту э Сильва, Карлоса де Мейра Матоса, Алипио Валенсио Веги, Луиса Мейры, Хорхе Эскобари Кусиканкви, Эдгардо Меркадо Харрина, Николаса Босковича.

Ключевые слова: Латинская Америка в биполярный период, геополитические взгляды стран Латинской Америки, латиноамериканские внешнеполитические концепции.